

Oliver P. Williams¹

BIVALNE SKUPNOSTI IN NOVA URBANA OBLIKA

Post-industrijski urbanizem in nove oblike socialne segregacije

Ta referat se ukvarja s sociološkimi implikacijami nove urbane oblike. Te teme se poskuša lotiti s perspektive bivalnih skupnosti. Vendar to predpostavlja neko obče razumevanje tega, kaj je tisto, kar spodbuja urbano spremembo.

Vedno večje število raznovrstnih zaposlitvenih enot ima večjo svobodo pri lokacijski izbiri. Mnoge zaposlitvene enote so izbrale smer, ki pelje v dekoncentracijo. V urbanih področjih obstaja obče nagnjenje k reševanju socialnih konfliktov s pomočjo mehanizmov segregacije in ločevanja. Vedno bolj prevladuje urbana niša, t.j. prostorska oblika družbene organizacije, ki poudarja notranjo integracijo in vzdržuje le ohlapne odnose s širšim urbanim okoljem. Fenomen niše se manifestira v poskusih krojenja omenjenega okolja za omenjeno populacijo in v poskusih reduciranja števila potrebnih kompromisov s populacijami, ki niso pripadniki niše.

This paper deals with the sociological implication of the new urban form. It seeks to approach this subject from the perspective of residential communities. But this implies some general understanding of what is driving urban change.

More and more employing units of all kinds have greater latitude in locational choices. Many employing units chose a course which leads to deconcentration. There is a general propensity in urban areas to deal with social conflict through segregation and separation devices. The urban niche, a spatial form of social organization that stresses internal integration and has a loose relationship with

1 Department of Political Science, University of Pennsylvania

the larger of the urban environment, is becoming increasingly prevalent. The niching phenomena expresses itself in attempts to tailor a limited environment for a limited population and to reduce the number of necessary compromises with populations which are not members of the niche.

nova urbana oblika, bivalne skupnosti, niše, lokacijska izbira, segregacija

Sedanje urbano raziskovanje se ukvarja z družbenimi posledicami tistega kar se pogosto označuje kot nova urbana oblika, post-industrijski urbanizem, post-fordizem ali informacijsko mesto. Večina razprav se osredotoča na spreminjanje struktur, ki zadevajo razmerje med kapitalom in delom in si prizadeva razkriti interese zaradi katerih prihaja do teh sprememb. Ta tekst pušča ob strani večino teh razprav in poudarja misel, da novo urbano obliko vse manj določajo lokalni imperativi tako tedaj ko gre za produkcijske kot bivalne enote. Avtor dokazuje da s povečano mobilizacijo postajajo možne nove prostorske ureditve in da bodo le-te verjetno vse bolj nacionalno specifične. V njih se izražajo posebne družbene cepitve in način na kateri si države prizadevajo obvladovati družbene konflikte.

Kakšni so ti trendi?

Razmišljanje o predmetu "nastajanje urbane oblike" mora najprej upoštevati dejstvo, da se urbanizem, kadar ga obravnavamo iz globalne perspektive, pogosto giblje v nasprotnih smereh. Zastavi se vprašanje, kako vendar lahko govorimo o nastajanju urbane oblike, če so nasprotni težnje tako očitne. Nekatera razhajanja lahko zanemarimo z upoštevanjem različnih smeri urbanih sprememb v razvitih družbah in v državah v razvoju. Mesta mnogih držav v razvoju rastejo do neverjetnih skrajnosti. Takšna rast pa kaže, da le sledi klasičnemu vzorcu populacijske konvergenca in koncentracije. Hkrati se stopnja rasti velikih mest v razvitih državah zmanjšuje, če jo merimo glede na stare prostorske meje in upoštevamo razprostrto dekoncentracijo, vendar pa ne gre za uniformen vzorec. Pri večini narodov se koncentracijske težnje pojavljajo sočasno z nekaterimi poudarjenimi dekoncentracijskimi težnjami, stopnje dekoncentracije pa se razlikujejo od dežele do dežele. Urabana razpršenost v severni Evropi je drugačna od tiste v južni Evropi (Hall in Hay, 1980), Avstralija ima svojevrstne vzorce, ki jih ne najdemo nikjer drugje, Japonska nadaljuje izgradnjo izredno gostih mest s posebnimi lastnostmi, t. i. "gentrification" (oplemenitenje) celotno sliko še bolj zamegli, ritem in smer sprememb pa sta največkrat

nacionalno specifična. Glede na to pestrost vzorcev se zastavi vprašanje, ali smo sploh upravičeni govoriti o nastajanju nove urbane oblike.

Splošno mnenje je, da se urbani sistemi v razvitih družbah spreminjajo, vendar pa imajo mesta vedno samosvojo dinamiko, zato spremembe same po sebi niso nobena novost. Spreminjanje je lahko trajno, a je tip spremembe nov. Na primer, v zgodovini so bila mesta populacijske zgoščitve z neločljivim jedrom in periferijo. To pa je lastnost, ki je postajala vse bolj problematična. Ker je ta sprememba v razvitih družbah bolj očitna kot v nerazvitih, bomo omejili opažanja le na prve. Spreminjajoči se vzorci urbanizma v teh deželah se nanašajo na naslednje:

1. Znižanje prevoznih stroškov. Zgodovinsko so bila mesta tudi mehanizmi zmanjševanja stroškov dostopnosti za različna podjetja in organizacije. Urbanizem upošteva neposredno bližino kot sredstvo manjših stroškov dostopa lokalnih faktorjev. Zmanjševanje prevoznih stroškov dopušča nadomeščanje lokalnih faktorjev z nelokalnimi in tako omogoči nov urbani vzorec.
2. Komunikacijski stroški so se prav tako znižali, to pa ima hkrati bolj radikalen učinek. Če zmanjšanje stroškov izvira iz uvedbe elektronske komunikacije, ki nadomesti prejšnjo iz oči v oči, postanejo lokacijske skrbi v veliki meri nepomembne. Do bistvenih sprememb v urbanem sistemu pride takrat, ko se komunikacija in lokacija ločita.
3. Znižani prevozni in komunikacijski stroški spodbujajo podjetja in druge organizacije k multilokalnosti. Ta težnja se je še okrepila s spremembami v managementu, kar je visoko dvignilo podjetniško zaupanje v upravljanje multilokalnih organizacij (Pred, 1977).
4. Delež podjetij, ki imajo večje nelokalne kot lokalne komunikacijske potrebe, se povečuje. To se pojavlja celo pri takšnih dejavnostih, kot je trgovina na drobno, ki je skozi zgodovino vedno poskušala zmanjšati stroške dostopnosti za kupce s tem, da mu je bila prostorsko čim bližje. Ko pa prodajni katalog nadomesti kupčevo pot, se tako ustvari prostorski neksus.
5. Nekoč so bila mesta glavni inkubator inovacij, faktor, ki je pospeševal koncentracijo, veliko notranjo raznovrstnost in težnjo k velikemu obsegu, to pa do takšne mere, da so inovacije postajale vse bolj znanstveno utemeljene, oz. so temeljile na razvitosti tehnologij posredovanja informacij tako, da je pomen lokalnih povezav vse bolj upadal. Centri učenosti lahko pospešujejo razvoj, vendar je to sila, ki sama po sebi teži k dekoncentraciji. Silicijska dolina v ZDA ima več skupnega z Univerzo Stanford kot s San Franciscom in njena lega to samo potrjuje. Prav tako imajo tudi drugi narodi podobne primere.

6. Rizični kapital je postal delokaliziran in je sedaj bolj organiziran v nacionalnih in globalnih okvirih. Upadajoči pomen lokalnega bankirja je samo še en primer zmanjševanja pomena lokalnih institucij.
7. Pomen lokalnega dostopa se zmanjšuje z naraščanjem standardizacije. Standardizirana informacija je lahko shranjena in dostopna kjerkoli in za kogarkoli. Ko pa postanejo standardizirani faktorji ali potrošniški izdelki zadovoljivi, si vsi faktorji postanejo bolj podobni.

To so splošne težnje, obstaja pa še velika raznovrstnost lokacijske strategije posameznih zaposlovalnih organizacij. Mnoge teh enot se poskušajo približati centralnim lokacijam, kar potrjujejo pisarniški stolpi v svetovnih in regionalnih mestih. Enote, katerih zaposleni delujejo v nestandardizirani komunikaciji, si iščejo takšne lokacije, ki jim omogočajo neposredni stik. Centri odločanja v finančnem, političnem in kulturnem svetu se poskušajo naseliti na koncu zaposlitvenega spektruma, ki teži h koncentrirani urbani obliki. Prikrivanje, opravila z edinstvenim izdelkom ali informacijo, potreba biti prvi, ki ve nakaj nepredvidenega, vse to so faktorji, ki silijo delovne enote v gosto naseljena centralna območja. Običajno so to pravne pisarne, banke, trgovina z diamanti, časopisne in modne hiše. Podobno vedenje zasledimo tudi v družbenem sektorju. Ko prepoznamo te sile, ki neprestano podpirajo nekaj, kar spominja na tradicionalno urbano obliko, postane jasno, da je vse to le manjši odstotek celotnih urbanih aktivnosti. Ko zaposlitvene enote pristanejo na vse manj lokalnih komponent za svoje različne operacije, se sprostijo lokacijske omejitve. S tem postane dekoncentracija opcija, ki je vse večkrat uporabna.

Ebenezer Howard in še nekaj zagovornikov vrtnega mesta so pred sto leti iz svoje historične perspektive videli izboljšavo življenjskih razmer v dekoncentraciji velikih središč. Niso pa dojeli, da je ta ideja za podjetnike nesprejemljiva, saj so delovali v negotovem svetu, kjer jim je velikomestna raznolikost pomenila določeno varnost. Česar Howard ni zmogel s preoblikovanjem mesta, se danes dogaja kot tok časa. Racionalizacija, standardizacija, znižanje prevoznih stroškov, vse to prispeva k drugačnemu okolju, v katerem nelokalni faktorji zadoščajo prav tam, kjer so bili nekoč lokalni faktorji imperativ. Hrepenenje 19. stoletja, da bi zmanjšali in preusmerili rast Londona in New Yorka, je pravzaprav resničnost poznega 20. stoletja. Vprašanje je le, kakšne prednosti prinaša za udobnejše življenje. Mesta Tretjega sveta se še vedno soočajo s številnimi omejitvami, ki so begale že Howarda. Vendar to, kar se danes dogaja v prestolnicah držav v razvoju, ni preprosto naša živa preteklost. Deloma je sicer res, vendar nas urabizem držav v razvoju zapelje izven okvirov tega članka.

Dekoncentracija ali naraščajoče opcije

Dekoncentracija je ena najbolj obravnavanih smeri v sodobnem urbanizmu. V svoji najbolj skrajni obliki je dekoncentraciji dana ponesrečena oznaka "proti-urbanizacija" (Berry, 1976; Perry et.al., 1986). Pri obravnavi tovrstnih smeri je pomembno dognati ali je prostorska razpršenost nujno in zares prisotna v sami logiki modernega urbanizma ali pa je samo neka opcija, ki se vse bolj uveljavlja. Slednje je bolj verjetno, kajti v današnjih razmerah naraščajočega števila zaposlitvenih enot obstaja večji izbor lokacij. Vsega sedem zgoraj navedenih faktorjev pomeni naraščanje obsega lokacijskih možnosti ne le za zasebne podjetnike v kapitalistični družbi, ampak tudi za delodajalce na splošno, javne, zasebne in neprofitarne.

Logika sodobnih urbanih sistemov je v naraščanju lokacijskih možnosti za urbane dejavnike, dejanske odločitve, kam locirati, pa bodo postopoma vse bolj odvisne od političnih pravil in kulture vsakega naroda. To pa je tudi razlog, da je dekoncentracija samo težja in da obstaja še mnogo nacionalnih in subnacionalnih variant. V času industrijskega kapitalizma je imel urbanizem določene podobnosti med narodi. To pa bo manj verjetno v prihodnosti, če bo urbana oblika bolj izražala nacionalne politike. Med nacionalno specifičnimi dejavniki, ki lahko vplivajo na strategijo urbanih dejavnikov, so davčna politika, stopnja politične decentralizacije in obseg zanašanja na ohlapne ali neregularne tržne sile, ki vladajo v zemljiški politiki.

Na primer, kjer so davki na lastnino glavni vir dohodkov lokalne uprave, je lokalno pravosodje bolj dovzetno za zasebna vlaganja v nestanovanjski razvoj (Peterson, 1981). V deželah, kot je Nizozemska, ki nima nobenih davkov na lastnino, gledajo občine na nestanovanjski razvoj popolnoma drugače (Williams in Colijn, 1980). Druge krajevno ali nacionalno specifične spremenljivke, ki lahko vplivajo na prostorske opcije, vključujejo tudi starost zgrajenega okolja. Kending (1979) trdi, da odsotnost velikega števila stavb iz 19. stoletja vpliva na način modernizacije, ki se pojavlja v avstralskih mestih. Potencialno pomembne spremenljivke so še: stopnja naložb v infrastrukturo, nadzor nad infrastrukturo in pozidanim okoljem, stanovanjska politika. Kulturni faktorji, ki lahko vse bolj oblikujejo urbano obliko, vsebujejo tudi odnos do tradicionalnih mest, stališča glede okolja in ideje o tem, kaj predstavlja "napredek". Literatura na temo dekoncentracije poskuša razmejiti pojeme med:

1. populacijska rast na obrobjih obstoječih urbanih območij
2. naraščanje prebivalstva v predhodno opredeljenih podeželskih območjih, ki so nekako umaknjena od obstoječih mestnih središč - Slednja se imenuje "protiurbanizacija", kot da gre za novo vrsto človeške naselbine. Če velja urbanizem za prostorsko organizacijo človekovih aktivnosti, ki strukturira dostopnost, potem je dekoncentracija samo nova oblika urbanizma, nekaj

povsem drugega. V zgodovini so mesta neprestano spreminjala svojo notranjo strukturo, brž ko so se pojavile nove možnosti zagotavljanja lokalnih dostopnosti v korist političnih elit. Zgodovinsko gledano se je večina elit postavila v center, v prostor največjega dostopa, mesta pa so gradili tako, da je bilo njim najbolj ugodno. Porast prebivalstva v Cornwellu (Perry et al., 1986) bi prav tako upravičeno lahko označili za "urbano" kot porast v različnih predelih širšega Londona. To samo predstavlja skrajno obliko nove prostorske konfiguracije, v kateri je naraščajoče število produkcijskih enot, ki potrebujejo zelo majhen dostop do česarkoli lokalnega. Toda, dokler lokalnost ni zmanjšana do ničle, urbani faktor ostaja. Vendar pa večina novega urbanega prirasta ni v tako skrajnih situacijah, ampak se pojavlja med tradicionalnimi mestnimi središči in bolj odmaknjenimi predeli, tu pa je tudi območje, ki nas v prvi vrsti zanima.

Preusmerjanje k bivalnemu okolju

Moderna politična sociologija izvira iz zanimanja za "probleme" življenja v industrijskem mestu 19. stoletja. Zgodnje industrijsko mesto je bilo verjetno najbolj poniževalno stanje človeškega bivanja, kar jih je ustvaril človek, vsaj kar zadeva neelite. Nobenemu večjih teoretikov (i. e. Marx, Durkheim) se pri vseh poizkusih, da bi razložili te družbene razmere, urbanizem kot tak ni zdel vzrok socialne patologije. Vsaka manifestacija urbanizma je rezultat nekaterih globljih dejavnikov. Določeno pojavnost ali obliko lahko opazujemo in analiziramo kot posamezne priložnosti in ovire, ki zadevajo različne skupine ali populacije. Tak pristop bomo uporabili pri tej obravnavi priložnosti in ovir, ki so povezane s sodobnimi urbani težnjami, skupaj s koncentracijo in dekoncentracijo. In kar nam še ostane prostora, bomo ta članek zapolnili z diskusijo o družbenih konfliktih v skupnosti in pa o participaciji in demokraciji, ki sta tradicionalni temi urbane politične sociologije.

Po svoji osnovni naravi so mesta skupek raznovrstnosti. Paleta različnih bitnosti, ki so tako zelo funkcionalne z vidika produktivne strani urbanega življenja, lahko ustvari težave na drugi strani, to pa je tudi jedro urbanega "problema", ki se ga teoretiki tako pogosto lotevajo. Taista raznovrstnost, ki prinaša življenjskost v nestanovanjska območja, hkrati povzroča konflikt v stanovanjskih soseskah, še zlasti z vidika ustreznih standardov družbenega vedenja. Nekoč so razmišljali o izvoru konfliktov kot o nečem začasnem, povezanem bolj z urbanizacijo kot z urbanizmom. Brž ko je bil socializacijski proces neurbane (največkrat kmečke) populacije v mestih mimo, ali ko se je tuja populacija asimilirala, že se je pojavila nova oblika vedenja.

Za tujo populacijo so bile urbane razmere v imigrantski družbi, kot so bile ZDA, mišljene kot poseben primer. Zdaj pa se zdi, da je bil ta poseben primer samo uvod za ostali svet v času vzpona mednarodne mobilnosti dela. Informacije o možnostih so se razširile in mednarodna mobilnost delavstva se je razmahnila navkljub nacionalnim zakonom o prepovedi. Noben razvit narod ni več mogel potešiti svojih potreb po delovni sili, niti iz notranjih virov niti z naravnim prirastkom. Problem družbene neenakosti se je z urbanizacijo ne le nadaljeval, ampak je celo naraščal, in vse težje je bilo uresničiti ideal homogenega naroda. Kako je bilo mogoče še ustvarjati skupnosti na takšnih urbanih območjih, ki jih razjedajo družbene razpoke?

Problem participacije in demokracije v urbanih območjih se precej razlikuje od naroda do naroda, na splošno pa se osredotoča na posledice nekaterih razcepljenosti. Medtem ko nekateri narodi še vedno doživljajo diferenciacijo družbenih razredov, se drugi spopadajo z versko, rasno, etnično, jezikovno in v zadnjem času tudi s spolno razcepljenostjo. Vse skupaj pa samo otežuje procese demokratizacije. Večina mestne politike je usmerjena k ustanavljanju javnih služb in storitev, žal pa je politika teh dejavnosti prepogosto obremenjena z družbeno razcepljenostjo. Eno od vprašanj v raziskavi urbane politike je, do katere mere ta družbena razcepljenost vpliva na strukturo politike in kakšen vpliv imajo takšni razcepi na politični izid. Reformatorji urbane politike si prizadevajo oblikovati takšne institucije, ki bi vzbujale "racionalno" participacijo v procesih, ki vključujejo vodenje celotne urbane skupnosti, in obvladovati skupinske identitete, ki niso v zvezi s politiko mesta. Na takšnih osnovah je bilo zasnovano tudi tradicionalno urbano planiranje. Dva primera takšnega načina razmišljanja sta gibanje za refomo mest v ZDA in reorganizacija lokalnih uprav (metropolitanskih vlad) v Evropi. V drugem primeru je šlo za oblikovanje lokalne politike, ki naj bi bila skladna z lokalnim gospodarstvom. Vprašanje pa je, če so vsa ta tradicionalna razmišljanja o socialnih razcepitvah in določanju urbane skupnosti sedanjih urbanih teženj še smiselna.

Segregacija in separacija veljata za dva tradicionalna načina obravnave družbenih konfliktov in cepitev. Segregacija se tu nanaša na stanovanjske vzorce, kjer različne skupine zasedajo različne predele. Separacija pa se nanaša na oskrbo raznih storitev za prebivalce, ki živijo drug blizu drugega. Sem sodi alternativno šolstvo za družine, ki sicer živijo na istem območju, a imajo različne izobrazbene želje; tako se najlažje izognejo mučnim kolektivnim odločitvam o ustreznem šolanju za otroke. Obe praksi pa sta težko sprejemljivi za lokalno demokracijo. Ko so bile lokalne skupnosti še majhne, deloma tudi izolirane, so predstavljale prerez družbe, ki je omogočal vsakemu posamezniku enake možnosti za sodelovanje; odločali so vsi, pa tudi posledice so nosili vsi. Ta ideal je bil sicer čisti mit, vendar pa kot model nikakor ni izgubil svoje moči. Segregacija in separacija sta si v takšnem modelu nasprotni, vprašanje pa je, ali je neustrezen model ali praksa.

Segregacijsko-separacijsko reševanje družbenih konfliktov je v bistvu bolj mehanizem za izogibanje konfliktom kot pa za njihovo reševanje. Obsega pristope tržne alokacije in ima zato vse prednosti in slabosti trga. V najboljšem primeru so to med seboj dogovorjeni aranžmaji, ki dvigajo splošno zadovoljstvo prebivalcev, v najslabšem primeru pa vsebujejo še tip razredne ali skupinske tiranije. To so lahko tiha pristajanja na nesoglasja ali pa posamezni sporazumi, ki zaznamujejo nekatere in onemogočajo druge. Takšne ureditve seveda najdemo v vseh urbanih sistemih. Lahko jih uporabljamo pri vrsti različnih družbenih cepitev ali politik, vendar se bomo raje omejili na prostor, kjer živi različno prebivalstvo, in pa na način izobraževanja otrok. Najprej bomo pregledali število teh praks v obstoječih urbanih okoljih, potem pa ugotavljali njihove implikacije za novo urbano obliko.

Slika 1 razvršča logično kombinacijo stanovanjskih in šolskih ureditev.

		<i>Bivanje</i>	
		<i>Integrirano</i>	<i>Ločeno</i>
<i>Šola</i>	<i>Integrirano</i>	<i>A</i>	<i>B</i>
	<i>Ločeno</i>	<i>C</i>	<i>D</i>

Pri takšni klasifikaciji je prva ugotovitev ta, da prostor A predstavlja ideal socialdemokratske družbe, prostor D pa nekakšen neenakopraven, hierarhični sistem. Prostor D nas takoj spomni na Južno Afriko ali morda na Izrael, Libanon in Severno Irsko. Primeri iz prostora D navidezno uporabljajo stanovanjsko segregacijo in šolsko separacijo, da bi "zmanjšali" konflikte. V vsakem primeru zavist določa skupen ozir med glavnimi skupinami. Če pa bi že po kakšnem čudežu lahko iz tega nastale kakšne miroljubne ureditve, moramo priznati, da bi mesta v omenjenih družbah verjetno vseeno nadaljevala s segregacijo in/ali separacijo, največkrat kar s skupnim pristankom. Seveda pa lahko podvomimo, da bi katerokoli miroljubno naselje pristalo na zmanjšanje ene ali druge prakse, to pa obeta segregaciji in separaciji precej trajno prihodnost. Njuna privlačnost je očitna tudi v prostorih B in C na drugi strani osi.

Kot smo omenili, se prostor A kaže le na videz kot dober prostor, prostora B in C pa sta lahko uspešnejša v demokratičnih razmerah s trajno družbeno razcepljenostjo. Spomnimo se na tradicionalno etnično sosesčino emigrantov. Povezanost s skupnim jezikom, običaji in tradicijo lahko kaže na težnjo manjšine po odmaknjenem življenju in hkrati na spoznanje, da so javne šole bistvene za njihove otroke, ker se le tako lahko naučijo jezika in znanj, ki jih od njih zahteva nova družba. Tako se zdi za hip ureditev prostora B ugodna. Če gre za željo manjšine po ohranitvi jezika, so ločene šole zelo pomembne in tako smo že na poti k rešitvi v prostoru D. Primeri v tem prostoru še zdaleč niso demokratični, ker ne priznavajo enakosti in sodelovanja v skupnosti. Ko dva ali več jezikovnih skupin poskušajo ohraniti svojo identiteto,

pripelje to do ureditve v prostoru D. To sta poskusila Montreal (Sanction, 1985) in Bruselj in ostala demokratična, njune izkušnje pa so poučne tudi za ostale.

V prostoru C je "pacifikacija" kot najbolj razvit dosežek v boju zoper zadrževane medskupinske konflikte. Nizozemska konsocietalna rešitev vključuje stanovanjsko in šolsko rešitev iz prostora C (Daalder, 1966; Williamms in Colijn, 1980). Urbana komponenta takšnih ureditev zagotavlja univerzalno uporabnost tripartitnega ločene-ga šolskega sistema (katoliški, kalvinistični in posvetni) in tako omogoča svojim meščanom katerekoli veroizpovedi ali prepričanja miroljubno sožitje. Ironija pa je, da ta ureditev, ki naj bi olajševala vključevanje vseh Nizozemcev v nacionalno življenje, ne velja za nove prišleke. De Jong (1989) poroča, da so danes v Rotterdamu migranti iz Surinama stanovanjsko integrirani, toda v predelih, kjer živijo, Nizozemci, sklicujoč se na posebne pravice pacifikacijskih naselij, pošiljajo svoje otroke v šole izven naselij. Tako ostajajo Surinamci v segregiranih (ločenih) šolah z verjetno zavistnostno ureditvijo.

Če strnemo zgornja dognanja in našete primere, ugotovimo, da segregacija in separacija sami po sebi nista nezdržljivi z demokracijo. To postaneta le tedaj, ko nastopata v povezavi z zavistjo in s pomanjkanjem medsebojnega razumevanja. Kjer pa se pojavljata tako razumevanje kot zavist, gre za poseben primer, ki ga težko obravnavamo izven konteksta. Vprašanje je, kako sta segregacijska in separacijska ureditev zasnovani, katere sile ju oblikujejo in kdo odloča.

Industrijska mesta v 19. in zgodnjem 20. stoletju so bila običajno razredno in skupinsko segregirana. Segregacija etničnih sosesk je bila v ZDA povsem običajna. Demokratična obramba takšnih pacifikacijskih ureditev je slonela na izhodišču, da segregacija omogoča mehanizme medsebojne pomoči za člane etničnih skupin, kajti vsi sodelujejo pri isti lokalni politiki. Mestne uprave bi lahko socializirale marsikatero možnost, vsaj tako kot javna dela. V Evropi je bila največkrat razredna segregacija, vendar pa tudi splošen boj, ki je potekal skupaj s političnimi strankami za nadzor nad lokalno politiko in za prednosti, ki bi jih utegnili zmaga prinesiti. Čeprav je šlo za pomembne politične cilje na nacionalni ravni, so bile pomembnejše zmage mestne politike. V Evropi in ZDA so bila prizadevanja za izboljšavo družbenega položaja delavskega razreda v nasprotju z ločevanjem šolstva, ne pa tudi s stanovanjsko segregacijo. Vse do srede 20. stoletja so bili mnogi šolski sistemi v ameriških mestnih jedrih v veliko pomoč socializaciji prišlekov. Šole v središču Londona so bile iz istega razloga izvor ponosa britanske delavske stranke.

Ko je prišlo do povezovanja suburbanizacije z območno fragmentacijo lokalnih oblasti, kot je bilo to očitno v ZDA in v nekaterih drugih razvitih družbah, lokalne oblasti niso več zmogle reševati problemov v zvezi s segregacijo in separacijo. Običajen odgovor na tovrstne probleme je bila metropolitanska reorganizacija ali združenje lokalnih oblasti za večja območja. Čeprav v ZDA to ni bila nikoli uspešna

oblika, so jo vendarle uporabili za spremembo strukture lokalne participacije v Kanadi, skandinavskih deželah in do nedavne tudi v Veliki Britaniji. Kolikor je znano, se metropolitanske reorganizacije ne lotevajo nikjer več. Razlog za to pa najdemo v izrazitih urbanih težnjah, ki jih ta članek obravnava. To, kar se dogaja zdaj, ni zgolj širjenje predmestij, ki se širijo na račun obstoječih mest. Nove urbane težnje k večji lokacijski izbiri imajo očiten vpliv na segregacijo, separacijo, bivalno okolje in na organizacijo lokalnih političnih skupnosti. Za lažje razumevanje te implikacije moramo najprej razločevati med starimi in novimi urbanih značilnostmi.

Tradicionalno so mesta obsegala specializirana območja, ki so bila med seboj povezana in kontinuirana. Pomen in namen vsakega teh območij je bil utemeljen z njegovim odnosom do drugih območij. To manj velja za novo urbano obliko, ker je ta bolj ohlapna. Elementi v novem urbanem vzorcu zahtevajo nov izraz in mi ga bomo imenovali niša (niche). Nišo moramo razumeti bolj v pogojih njenih notranjih odnosov kot pa zunanje sosesčine. Vsaka niša ima zapleteno razmerje s sosednjimi nišami in le posplošen odnos z urbanim področjem. Že prej smo utemeljevali, da je izbira in ne dekoncentracija tista prava stvar, ki se spreminja, in ena od možnosti je bila pač ta, da se dekoncentrira. Rahlejša povezanost pomeni, da je niša za novega mestnega prebivalca pomembnejša resničnost kot pa mesto ali "metropola". Identiteta z mestom postaja vse bolj simbolična, na primer z "imagom", s športnimi društvi, časopisi prej kot pa z lokalno politikom. Tako postajajo mesta bolj podobna muzejem in turističnim točkam kot pa organizacijam najnujnejšega v življenju.

Na pojav niš lahko gledamo kot na poskus oblikovanja omejenega okolja za omejeno število ljudi, da bi tako zmanjšali število nujnih kompromisov z ljudmi, ki niso člani niše. Industrijsko mesto je bilo le prostorska organizacija ulic, parcel in con. Zasesti parcelo v coni in ulici je pomenilo prevzeti neki prostor v kontekstu nepretrgane oblike organizacije, ki jo imenujemo mesto. Niše so manj prehodno načrtovane, se pa neprestano spreminjajo in prilagajajo glede na okolje, ki je dostikrat večje od mesta. Njihov kontekst je regionalen ali celo mednarodni. Za eno od zgodnjih inovacij, ki jih ima oblika niše, velja industrijski park. Takšne oblike razvoja ponavadi obsegajo omejene vrste produkcijskih enot, zagotavljajo niz dostopnih podpornih storitev in vključujejo posebna pravila glede upravljanja takšne majhne industrijske skupnosti. Gre za enoto ali nišo, ki je najprej in predvsem notranje usklajena in šele potem postavljena v razmerje s svojim zunanjim okoljem. Moderna trgovinska središča so gotovo postavljena tako, da so kar najbolj dostopna svojim kupcem. Če se kupci spremenijo se bo spremenila tudi trgovina, in če kupcev ni več, se trgovino ukine. Glavne ulice in mestna središča tudi upadajo, vendar ne propadejo. Za novo urbano obliko je stanovanjska niša najbolj bistvena. Posamezne produkcijske enote lahko delujejo avtonomno in so organizirane kot niše same zase. Posamezna stanovanjska enota pa ne more biti niša. Ves pomen niše je v ustvarjanju takšnega prostora,

ki ima vse potrebne elemente, s katerimi lahko njen stanovalec doseže svoje cilje. Če je cilj doseganje življenjskega sloga in uživanje družbenega življenja z izbrano družbo, potem je niša pravi dogovor. Tisti, ki so se prvi podjetniško vključili v takšen razvoj v ZDA, so tudi prvi potegnili velike dobičke. Stanovanjake niše se danes pojavljajo pod različnimi izrazi, kot so kondominij, planirane skupnosti, zedinjeni pododdelki (covenanted subdivisions). V zadnjem času postajajo niše večje in vključujejo celo manjše trgovine in delavnice. Te nove bivalne skupnosti so običajno visoko specializirane; imajo neobičajno lokalno ureditev oblasti; podobne so že omenjenim industrijskim in trgovinskim središčem, ki jih povezuje notranja usklajenost vseh elementov.

Takšne stanovanjske niše se uveljavljajo na podlagi tržišča, motiv je dobiček, sociološko zanimivo pa je tisto, kar je naprodaj. Gre za nov način zmanjševanja konfliktov s pomočjo segregacije in v znatno manjši meri tudi separacije. Eden od pomislov za življenje v raznoliki skupnosti je nujnost kompromisov z drugače mislečimi stanovalci. Stopnja zadovoljstva bi se dvignila, če bi si bili ljudje podobni. Niša pa posamezniku dopušča, da si omisli ne le bivalni prostor, ampak tudi ustrezen življenjski slog. Vsaka niša ima pravila, kaj je in kaj ni dovoljeno glede vedenja in pa vrsto storitev (varnost, rekreacija, vzdrževanje). Seveda so tudi omejitve, kdo sme in kdo ne sme prebivati v enoti, pač glede na starost, otroke, obiskovalce, delo itd. Nekatere večje skupnosti (Woodlands, Texas; Irvine, California) so notranje diferencirane za različne družinske oblike (Louv, 1983). Niše so lahko prirejene za samske osebe (z obveznimi skupnimi prostori za družabna srečanja) za mešane pare (z dvema spalnicama) ali za "osebje" (varnost in strežba). Koncept niše, kot ga tu uporabljamo, se nanaša na precej več kot so zgolj trendi glede na različne izrabe zemljišča. Celo nekatera območja že obstoječih mest se spreminjajo v niše. Večina obnovljenih sosesk dobiva značilen življenjski slog, ki ga največkrat določajo mladi profesionalni pari, in čeprav se pojavljajo težave v zvezi s pravnim uveljavljanjem pravil, ima večina teh sosesk dobro organizirane sosedске odnose. Večina mestnih bivalnih sosesk rešuje javne spore z omejevanjem opcij (segregacija). In kar tržno ustvarjena stanovanjska niša lahko ponudi, sta dovršena tehnika in nizki stroški.

Popis novih dognanj

Naj na tem mestu strnemo nekaj dognanj in se vprašamo po njihovih implikacijah za stanovanjsko bivanje.

1. Več in več zaposlitvenih enot vseh vrst ima večji razpon lokacijske izbire. Veliko vključenih enot si izbere smer, ki vodi k dekoncentraciji.

2. Pri reševanju družbenih konfliktov v mestnih območjih je opazna splošna težnja k segregaciji in separaciji.
3. Urbana niša kot prostorska oblika družbene organizacije s poudarjeno notranjo povezanostjo in šibkim odnosom do večjega urbanega okolja postaja vse bolj razširjena.

Prva in tretja točka predstavljata nove urbane spremembe, druga točka pa kontinuiteto. Ena od implikacij teh sprememb je ta, da separacija kot rešitev družbenih konfliktov postaja vse manj uporabna. Separacija je namreč rešitev konfliktov zaradi različnih preferenc znotraj heterogene populacije, vendar pa je uporabna le tedaj, ko obstaja kritična množica, ki je dovolj velika, da podpre alternative. Tako lahko opišemo tradicionalno veliko mesto, ki omogoča dostop do mnogih različnih šol (tudi za visoko ceno). V procesu dekoncentracije pa je težje vzdrževati široko izbiro. Zato tudi prihaja v tem procesu in z nišami do določenih pritiskov in zahtev po lokalnem dogovoru o pomembnejših dejavnostih in storitvah. To pa je tudi vzrok za specializacijo življenjskega sloga, ki ga omogočajo niše.

Urbani ideal, prostor za vsakogar in vsakdo v svojem lastnem prostoru, je zasnovan na precej majavih domnevah, kot na primer, da je ustrezen alokacijski proces rešitev za vse probleme. Eden od odgovorov na to je seveda delovanje tržišča. Problemi trgov v urbanih okoljih se dostikrat nanašajo na redistribucijo, na stroške mobilnosti, na interakcijo med izbirami in na dejstvo, da izbiri niso nujno recipročni. Če nekateri želijo stanovati z drugimi, ki si tega ne želijo, potem so trgi nezadovoljivi. Trgi so neuporabni tudi takrat, ko prihaja do razcepljenosti zaradi zavisti. Po drugi strani pa opiranje na lokalne politične procese vodi do prevlade iskanja zunanjih rešitev nad lastno participacijo. In končno, nacionalne politike morajo imeti vodilno vlogo pri alokaciji prostora.

Lahko je sicer naštevati probleme, povezane s segregacijskimi in separacijskim reševanjem družbenih konfliktov, vendar je treba vseeno opozoriti, da so takšne prakse precej tipične za urbane sisteme. Jasno, kajti nikjer na svetu ne bomo našli čistih primerov iz prostora A. Ko že razpravljamo o novi urbani obliki, se moramo izogniti idealiziranju sedanjosti.

Hkrati z današnjim zanimanjem za spreminjanje urbane oblike pa se vse bolj uveljavlja priznanje nadzoru družbenih skupnosti, reafirmacija vrednotenja skupnostne kontrole tako na politični levici kot na desnici. Čeprav je jasno, da takšno priznanje prihaja iz različnih perspektiv, je značilna splošna zaskrbljenost nad problemi togih nacionalnih predpisov, za katere skrbijo velike birokracije v zvezi z lokalno relevantnimi storitvami. Na splošno velja, da se vladni programi ne uresničijo, če ni lokalnega sodelovanja. Je že tako, da je lokalna participacija zelo občutljiva cvetlica, ki se je ne da vsevilj razmnoževati. Bolj verjetno je pogoj za uspešno lokalno sodelovanje pameten dogovor in sporazum, kajti globja razhajanja je še težje reševati iz oči v oči (Mansbridge, 1980).

Kajti če je vloga urbanih lokalnih skupnosti ta, da nastopajo skupaj kot psi čuvaji zoper razbohoteno birokracijo, potem je družbena solidarnost stanovalcev, ki so podobno situirani in živijo skupaj, nekaj podobnega. Nekateri raziskovalci družbenih gibanj vidijo prednosti v soseskah delavskega razreda (Castells, 1980). Če že mora nekdo biti izkoriščen, potem je bolje, da je to v okoliščinah, kjer tudi drugi trpijo podobno zlo. To je znana resnica v tradicionalnem mestu in nova oblika dekoncentracije mogoče še bolj izolira ljudi z nizkimi dohodki.

Če je merilo za zeleno politiko skupnosti nekaj bolj izvirnega kot prostorska patrola, potem nova urbana niša terja, da se z njo pobliže spoznamo. Ustvariti nekaj, kar bi delovalo na ravni skupnosti, je težko v kakršnihkoli okoliščinah. Več bomo dosegli, če gre tudi za skupne vrednote. Za zgoraj opisano nišo ni potrebno, da so to neke vrste Yuppie potrošniška nebesa s parnimi kopelmi, butiki in modnimi športnimi igrišči. Niti ni niša samo demografski ali ekološki prostor kot predmestno spalno naselje. Notranja povezanost zahteva tudi koncept, design in energetske možnosti. Večina omenjenih razlag niše kaže, da se le-te pojavljajo v novejših predelih urbanih območij. To pa je že nekaj, kar predstavlja nov način organizacij urbanega prostora. Pa še to, tudi nekateri starejši urbani predeli so že bili na novo oblikovani.

Homoseksualna skupnost Haight-Asbury, kot jo je opisal Castells l. 1980, predstavlja novo nišo v starem mestu, San Franciscu. Da gre res za nišo, potrjuje njena integracijska sestava, skupna infrastruktura in vodstvo skupnosti. Danes nastajajo niše tudi v drugih starih mestih ZDA. Skoraj vsako večje mesto ima eno ali več srednjerazrednih integriranih sosesk s populacijskim jedrom, za katerega je značilno, da ima skupne politične vrednote, poklicno koncentracijo v socialnih dejavnostih in visoko stopnjo sodelovanja v skupnosti. Skoraj vsak obnovljen predel ima svoj slog, nad katerim bedi mestna uprava in tako zagotavlja njegov obstoj. Pri novejših razvojih, ki ponavadi potekajo na obrobjih mest, postavljajo niše zemljiški lastniki. Lahko je kupiti bivališče v prenatrpani skupnosti z zasebno upravo, ki je največkrat toga in stroga, vendar privlačna zaradi manjše porabe časa in energije za njeno vzdrževanje.

Ni razloga, da ne bi verjali, da bo takšno nastajanje urbane oblike prostorsko segregirano v razmerah brez zavistnosti kategorij, kot se nam kažejo središča tradicionalnih mest v razvitih družbah. Seveda pa je verjetno, da dekoncentracija uravnava vrsto stanovanjskih segregacij, ki so še dopustne v koncentriranih tradicionalnih mestih. To pa je še primer visoko dekoncentriranih obrobij, kjer se segregacija v predmestnem stilu ne obnese več (Herders).

Na drugi strani bodo verjetno prebivalci novo razvitih območij postali populacija, ki bo najbolj funkcionalna za dinamične in rastoče sektorje ekonomij, tisti pa, ki bodo najmanj funkcionalni, bodo zasedli starejše predele. Celoten urban sistem deluje kot čajanka pri Norem klobučarju, kjer nekateri na koncu pojedjo še umazane krožnike.

Kako je z usodo prišlekov, novih imigrantov in mednarodne mobilne delovne sile? Kaj se zgodi s kulturno raznolikostjo? V mnogih primerih so industrijska mesta odmik od kulturnega pluralizma. Pred nastankom industrijskega mesta je bil najprej skupen prostor, še zlasti v azijskih mestih, kjer so verske in etične manjšine živele v ločenih četrtih. Tak sistem je običajno narekovala čista ekonomska vloga manjšine. Takšne četrti so imele tudi določeno stopnjo politične avtonomije ali vsaj svojo notranjo upravo. Celotno mesto je ekonomsko precej pridobilo z izmenjavo specializiranih dejavnosti (Springborg, 1986). Nekaj takšne tradicije se je ohranilo še v industrijska mesta, kjer so etične skupine zapolnile poklicne "špranje". Problem pri takšni vrsti segregacijske rešitve v modernem mestu nastane, ko se kariere s profesionalizacijo individualizirajo. Za skupinske rešitve, ki na niše gledajo kot na lastnino, namenjeno etničnim skupinam v modernih mestih, velja, da manjšine potrebujejo tudi ekonomsko vlogo. Žal je to mogoče le v tradicionalnih ekonomskih sektorjih (primer: v New Yorku se hasidski Judje iz Williamsburga ukvarjajo izključno s trgovino z diamanti in nakitom). To lahko zadošča le za prehodne vloge. Če se želi jezikovna ali etična skupina trajno obdržati, je to mnogo težje in lahko postane le del moderne sektorja. Etnične skupine v državah v razvoju imajo lahko višje dohodke in status elite (Duany, 1989), nikakor pa to ne gre v razvitem svetu. Niše, kjer prebivajo etične in jezikovne manjšine, morajo za svoj obstoj v novi urbani obliki sprejeti ekonomsko vlogo v najmanj modernih sektorjih (Lee, 1989). In kako je z zavistnim razcepom (invidious cleavage) pri nastajanju urbane oblike? Zavistnostni razcep in dekoncentracija verjetno pomenita naraščajočo izolacijo in segregacijo prisotnih skupin. (V ZDA smo ustvarili največjo urbano koncentracijo črne populacije doslej). V demokratični družbi pa segregacija zavistnostno izoliranim skupinam daje vsaj njihovo politično bazo. Nikakor pa na tej stopnji še ni jasno, ali je moč tako premostiti sedanje ločitve.

Značilna lastnost vsake specializirane skupnosti je pomanjkanje ravnovesja, ki bi ga lahko prinesle manjkajoče populacije, od tod pa tudi naravnost k samoobnavljanju. Manjšinske skupine si izberejo voditelje, ki zagovarjajo njihova stališča, tudi takšna, kot je nezaupanje do večine.

K sreči pa lokalne skupnosti nimajo izolacijske moči nad splošno komunikacijo, kot je bilo nekoč, še več, posamezniki se lahko odločijo tudi za mobilnost. Torej, v lokalni organizaciji nove urbane oblike ni ničesar, kar bi istočasno vplivalo na ohranjanje manjšinske kulture in na vključevanje manjšin v novo urbano ekonomijo.

Skozi vse zadnje stoletje smo iskali ustrezno prvostopenjsko oblast, ki bi vladala urbanim območje. Ena od temeljnih možnosti je bila širjenje mestnih meja s vključevanjem ali zakonodajno akcijo. Razdrobljena mesta so postala kandidati za velemestno reformo, kar so uspešno izvedle skandinavske dežele in Velika Britanija v šestdesetih in sedemdesetih letih. Medtem ko so nekateri od teh načrtov imeli

dvostopenjsko ureditev, kar je zmanjšalo obseg prvostopenjske oblasti, je bila splošna težnja vzpostaviti mestno oblast na velikih mestnih območjih. Poudarek je bil na enotah, ki so se vključevale v sistem (voda, prevoz). Vendar pa nobena od teh postavk ne velja za nastajanje urbane oblike, kajti ta nima niti jedra niti zunanjih meja. Kakšna je prava politična enota za neprekinjeno polje? Pod takšnimi pogoji je urbana niša kar pravešen kandidat za ustrezno urbano lokalno oblast - lahko pripelje do uspešnejšega načina strukturiranja sodelovanja in pripadnosti skupin. Seveda pa ustvari tudi povsem novo vrsto problemov in nekaterih smo se v tem članku že lotili.

BIBLIOGRAFIJA

- Caroline Andrw and Beth Moore Millory, eds. (1988), *Life Spaces*.
- Brian J.L. Berry (1976), *Urbanization and Counterurbanization*.
- Manuel Castells (1983), *The City and Grassroots*.
- Michael P. Conzen, ed. (1986), *World Patterns of Modern Urban Change*.
- Hans Daalder (1966), "The Netherlands: Opposition in Segmented Society" in Robert A. Dahl ed. *Political Opposition in Western Societies*.
- Jorge Duany (1989), "The Cuban Community in Puerto Rico: A Comparative Caribbean Perspective," 12:36-46.
- Peter Hall and Dennis Hay (1980), *Growth Centers in the European Urban System*.
- John Herders, *The New Heartland*.
- Edgar M. Hoover and Raymond Vernon (1959), *Anatomy of a Metropolis*.
- Wiebe de Jong (1989), "The Development of Inter-ethnic Relations in an Old District of Rotterdam", *Ethnic and Racial Studies*, 12:257-278.
- Ira Katznelson (1981), *City Trenches*.
- Hal Kending (1979), *New Life for Old Suburbs*.
- Anthony King (1990), *Global Cities*.
- Richard Lawton, ed. (1989), *The Rise and Fall of Great Cities*.
- Sharon M. Lee (1989), "Asian Immigration and American Race Relations: From Exclusion to Acceptance?", *Ethnic and Racial Studies*, 12:368-390.
- Richard Louv (1983), *America II*.
- Jane J. Mansbridge (1980), *Beyond Adversarial Democracy*.
- Ronald Perry, Ken Dean and Bryan Brown (1986) *Counterurbanization*.
- Andrew Sancton (1985), *Governing the Island of Montreal*.
- Patricia Springborg (1986), "Politics, Primordialism and Orientalism: Marx Aristototele and the Myth of the Gemeinschaft," *American Political Science Review*, 80:185-211.
- Oliver P. Williams and G. Jan Collijn (1980), "Territorial Politics and Resource Transfer in the Netherlands" in Douglas E. Ashford, ed. *Financing Urban Government in the Welfare State*.

Prevedla: Bojana Budič